

2

8 7 4 2

השליחות הארץ-ישראלית לצפון אפריקה התקופה הראשונה 1943-1948/49

אפרים בן-חיים

השליחות הארץ-ישראלית לצפון אפריקה הצרפתית מטעם ההגנה, המוסד לעליה ב' והסוכנות היהודית מתחילה ב-1943. הסיבות הישירות שתיים: שואת יהודי אירופה ושחרור אלג'יריה ומרוקו על ידי בנות הברית.

המסך ירד על יהדות אירופה. קיומו של רוב רובו של העם היהודי, הרורבה הבמעט בלעדית לעליה חלוצית ולעליה בבלל, הועמדו בסימן שאלה. בהחבר "שאינן יהודים" וההמשך בסבנה, מתעוררת התנועה הציונית ומתחילה לתפש רכחי יהודים אחרים. ראשונים "מתגלים" יהודי המזרח-יהודי סוריה, עיראק ואירן, ואתריהם יהודי המערב (המגרב) - יהודי צפון אפריקה.

מאידך שוחררו אלג'יריה ומרוקו על ידי בנות הברית. ב-8 בנובמבר 1942, בובשים 377 אנשי מחתרת, מהם למעלה מ-80% יהודים, את אלג'יר העיר ובבך מאפשרים לצבא ארצות הברית לכבוש את אלג'יריה ללא קרב. באותם הימים משתחררת גם מרוקו ואילו תוניסיה נבששת על ידי הגרמנים שהחזיקו בה עד ל-7.5.1943.

השליחות הראשונה: 1943-1944

ב-22.9.43 יוצאת המשלחת הראשונה לצפון אפריקה מטעם המוסד לעליה ב', ההגנה והסוכנות היהודית. חברי המשלחת - יגאל בהן ז"ל מביית אורן, אפרים בן-חיים (פרידמן) (או מבית אורן והיום חבר גבעת-חיים מאותד) ונפתלי ברג'ורא (או חבר שדה-אליהו והיום בירושלים). נפתלי נאלץ, לאחר זמן קצר, לסגת לטריפולי מטעמי בטחון. לאתר מסע מענין של 25 ימים ושל כ-3000 ק"מ הגענו ב-17.10.43 לעייד תוניס.

אמי גיטתי לשליחות הזו אישית על ידי בן-גוריון. הייתי או חבר פלמ"ח (פלונה ב') והיה צורך בפקודתו האישית של בן-גוריון בברי שאוכל לצאת לקורס. כנהוג אז נפשנו, יגאל ואני, עם מנהיגי הישוב באותם הימים. עם שאול אבינור, שעמד בראש המוסד לעליה ב', עם אליהו גולומב, שעמד

בראש ההגנה, עם ברל כצנלסון ועם בן-גוריון. זוכרני במיוחד את דברי בן-גוריון. במעוף הבן-גוריוני הטיפוסי אמר לנו, בין היתר: "תעמיסו את היהודים על שיירות נמלים ותעבירו אותם דרך המדבר, וכשהשיירות הללו יגיעו לשערי הארץ, לא יהיה בה בעולם שיעצור אותם". במציאות שפגשנו, מציאות של ימי מלחמה ומדבריות, זה כמובן לא היה מציאותי, אבל למדנו מדבריו לקח חשוב מאוד. בן-גוריון דיבר על עליית יהודים, על עליה המונית ולא על סלקציה. ואנחנו קבלנו את זה בהנחיה ועד סוף 1948 ואולי אף עד אמצע 1949, לא היתה סלקציה.

יהדות שורשית בעיקרה

מה מצאנו? האמת היא שלא ידענו שום דבר על יהדות צפון אפריקה ולכן מאד הופתענו. והמדובר בשלושת הארצות, אבל בעיקר בתוניסיה ועוד יותר במרוקו. מצאנו "עם יהודי". לא מרוקאים או תוניסאים בעלי דת משה, אלא יחידת אטנית מאורגנת. ההיסטוריון יחזקאל קיפמן קובע שמה שהחיק את העם היהודי לאור גלותו זו "האוטונומיה השיפוטית שהביאה לבן שהיהודים היוו מדינה בתוך מדינה לאור כל ההיסטוריה שלהם". עם בוא האמנציפציה ושברה האוטונומיה השיפוטית היהודית באירופה ויהודי אירופה הפכו לצרפתים ולגרמנים וכו' בעלי דת משה. ואילו במרוקו ובתוניסיה נמשכה האוטונומיה הזו עד אמצע המאה ה-20. יהודים נשפטו בבת-דין רבניים ולבן בת-דין אלה תיכיס היו להתמודד עם מה שקרה במאה ה-20. באירופה נתקעה ההלכה אי שם במאה ה-19. הפסיקה "ללבת", הפסיקה להתמודד עם המציאות החדשה, סגרה את עצמה בפני כל "חדש" ובעקבות זה נוצרו שתי מחנות-דתיים ולא דתיים. ואילו כאן בצפון-אפריקה המשיכה ההלכה "ללבת"; המשיכה להתמודד ועל כן היתה פתוחה יותר. למעשה לא היו בתוניסיה ובמרוקו יהודים "חילוניים". היו דתיים יותר ודתיים פחות אבל כולם היו מסודתיים. היהודים המשיכו להוות יחידה אתנית נבדלת, עצמאית. והתוצאה היתה שבשעה

שבאירופה רוב היהודים ורוב הרבנים היו לא ציונים ואף אוטרי-ציוניים, הרי בצפון אפריקה כולם היו ציונים. גם היתה ציונות מאורגנת. בכל אחת משלושת הארצות היתה פדרציה ציונית מתקדמת דגא, והיה אפילו נציג צפון אפריקאי בקונגרס הציוני הראשון.

מטרות השליחות הראשונה וציוני

מטרות השליחות הראשונה היו:

- א. תרוש המגע או בעצם מגע ראשון בין הישוב היהודי הציוני בארץ לבין גולת צפון אפריקה.
- ב. הקמת ארגון ההגנה.
- ג. הקמת החלוץ האחד: ברל כצנלסון הציע להקים תנועת נוער הסתדרותית אחידה שחכלול גם את הנוער הדתי. התנועות הקיבוציות התנגדו להצעה. יגאל ואוי היינו בעד ההצעה כי חשבנו שלאחר השואה צריך לנסות לאחד את הנוער היהודי ולא לפצל אותו. חשבנו שאין מקום ליצא אח חילוקי הדעות שלנו לצפון אפריקה.
- ד. ארגון העלייה.

ה. לחדש את הפעילות הציונית על מוסדותיה: הפדרציה הציונית, קרן הקיימת, קרן היסוד, ויצו. באנו כמה חדשים לאתר שחרור תוניסיה משלטון גרמני במשך 6 חודשים. תוניסיה היתה למעשה פרוטקטורט צרפתי מאז 1881 אולם היה גם מנגנון שלטוני אוטוקטוני שבראשו עמד הכיני היו כ-105,000 יהודים, רובם תוניסאים במצאם, חלקם "גרני", דהיינו ממוצא איטלקי וכמה אלפים בעלי נתינות צרפתית. כואנו ושהותנו היו בלתי לנאקים לחלוטין, ללא גיירות כלשהם וללא קשר כלשהו עם השלטונות. מצאנו פדרציה ציונית שמאז המלחמה לא פעלה. בכלל הציונות הצפון אפריקאית המאורגנת היתה מאד דומה לציונות המערב אידוואסיה שהכרחי בהולנד ובבלגיה. ציונות נחמדה של פדרציה נשפים, של ויכוחים אין סופיים ושל איסוף כסף לקרן הקיימת ולקרן היסוד. רק לא עליה, כמו כל ציוני טוב במערב אירופה כך גם בצפון אפריקה היה ברור שעליה זה בשביל היהודים המסככים מפלוגיה. איש לא דרש עליה ולא סרטיפיקט.

אולם כבר בשבוע הראשון חיכתה לי הפתעת חיי מצאנו תנועת נוער בשם "צעירי-ציון", ממש נוער ציוני תלוצי עם אורינוציה על הקיבוץ. הם היו מעטים, אולי מוני ואולי קצת יותר; אולם כמו כל "הראשונים" היו בניהם אנשים ברמה גבוהה מאד. צעירי ציון וחברים צעירים מהגנו, ובראשם מרדכי כהן, היוו את הבסיס לכל פעולתנו.

איתם הקמנו את החלוץ האחד, או ליתר דיוק, הם היוו את "החלוץ האחד". התנועה גדלה כמו פטריון והקיפה מאות חברים: שעור עברית, קורס מדריכים, תולדות עם ישראל ותולדות הציונות, חוגים, עבודה בקבוצות, ועבודה אינדיווידואלית. לאחר זמן קצר הוקמה "ההכשרה" הראשונה בצפון אפריקה וביוני 1944 עלו והגשימו שלושת

הראשונים: רחל כהן, אברהם צרפתי, ויצחק אברהמי (שלושתם חברי קיבוץ עד היום הזה) והקימו כקבוץ בית אורן את הגרעין הצפון אפריקאי הראשון, שהפך אחר כך לקיבוץ רנכים.

את ההגנה הקמנו כשבוע הראשון לבואנו. תוך שבועות מספר הושבעו שלושה בחורים ובתודה אחת על ספר תנ"ך ואקדת לשורות ההגנה. קנינו נשק, תת-מקלע שמיסר, רובים ואקדחים. אימנו את החברים בג'ודו, סכינ ומקל וכ"כ בגשק חם. יצאנו למטווחים והוקמו חוליות וכיתות. הקמנו גם מעין שדות ידיעות. על כל מה שנעשה בצד הערבי דווחנו על ידי עורך דין בסיס, חבר במועצה המייעצת ואיש סודו של הביי. על הגעשה בשדוח השלטון הצרפתי דווח לנו עורך דין פול ג, קצין צרפתי לשעבר ששירת בשחי מלחמות העולם ונתבקש על ידי הרב הראשי והקהילה לייצג את היהודים כלפי השלטונות הגרמניים במשך ששת חודשי הכבוש. ג, יחד עם ד"ר ברטוס, יהודי הונגרי שישב בתוניס, ותעמיד את עצמו, ביתו ומשפחתו לרשותנו, היוו את ועדת הבטחון של תוניסיה במשך הרבה שנים. כשחררו ארצה מינינו את יגאל אלעל, המבווה "קצין", למפקד.

בעניין העליה הבלתי לגאלית לא הצלחנו בשליחות הראשונה. חיפשנו דרך להעביר אנשים לטריפולי כדי שמשם יועלו ארצה על ידי החיילים הארצישראלים שחנו שם. עשינו שני גסיונות, אחד בסוף 1943 באמצעות יגאל אלעל והשני על ידי ג' שחר (חבר רגבים היום). שני הגסיונות נבשלו. בשנפתלי ברגיורא, השליח שהיה אתנו, נאלץ לעזוב את תוניסיה, הוא אמנם הצליח להגיע לטריפולי, אולם נתברר לנו סופיה שלא ניתן להפוך את הדרך הזו לנתיב העפלה קבוע.

בעזרתו ובהתמסרותו היוצאת מהבלל של ד"ר ברטוס הצלחנו לארגן מחדש את הפדרציה, הקרן הקיימת, חקרן היסוד ובעזרת גברת בוקרה הקמנו גם את ויצו.

ביוני 1944 גקראנו על ידי שאול אביגור, ראש המוסד, לחזור ארצה.

השליחות השניה 1944-1945

המתנת היהודית בצרפת:

במשך השליחות הראשונה שלנו הגיענו שמועה שישנה מחתרת יהודית לוחמת בצרפת. החלום הגדול של כל השליחים בתקופה ההיא היה לחזור לאירופה אל מעבר לקווי האויב ולארגן את היהודים למאבק נגד הצורך הנאצי. בחחרנו הביתה אנו מציעים לשאול אביגור שישלח אותנו לצרפת למטרה זו. להפתעתנו הוא מסכים ומציע לשם כך קבוצה של שלושה אנשים: שאלתיאל (אלוף שאלתיאל בעתיד), יגאל ואוי. שאלתיאל יהיה האתראי ומקום מושבו יהיה ליסבון ואילו על שנינו לתדור לצרפת, לחפש אח המתתרת היהודית ולשמש קציני קישוד מטעם ההגנה במטה הכללי של המתתרת הזו.

ששליחותנו בצפון אפריקה תשובה יותר.

ג'רבה ובעיקר מרוקו

אני עובר את ערי תוניסיה ומגיע לאי ג'רבה. גם שם אני מוצא גרעין נוער מסביב לרבי אחיפה, ובעקבות ביקורי מתארגנת שם הכשרה. שליחי "צעירי ציון" הקימו סניפי הגנה וסניפי התנועה בערים בעלי חשיבות מבחינה יהודית. בלב מתרכז בתוניס בענייני התנועה וההגנה. יגאל יושב ישיבת קבע כאלג'יריה ומטפל בנוער ובפדריציה הציונית.

הארץ הכי חשובה מבחינה יהודית היא מרוקו עם למעלה מרבע מיליון יהודים. על אף שרשמית שדה הפעולה שלנו הינו מוגבל לתוניסיה ואלג'יריה אנו מחליטים שיגאל ואני נסייר במרוקו.

בינואר 1945 אנו מגיעים לקולקנה, ופגשים עם ראשי הציונות במרוקו, מר קלמרו ז"ל ויבדלו לחיים ארוכים, רפאל באנורף, אלפונסו סבא ואחרים. מתארגן מעין ועד פעולה ונרקמים קשרים ידידותיים לאורך שנים. בסו בתוניס אנו פוגשים גם בקה קבוצות נוער ציוניות בגון קבוצת טרומפלדור וקבוצת בן יהודה, במסגרת תנועת הגג - שדל נטר. קיימת אפילו "הכשרה של יום ראשון" בה עובדים הצעירים כל יום א'. פעולתנו החשובה ביותר היא קורס מדריכים. במשך קצת פחות מחודש אנו מרצים ערב ערב כפני כ-30 צעירים משעה 8 עד הצות. לאחר מכן, במשך שעות, אנו מטיילים בחוצות קזבלנקה ומשוחחים שיתות אינדיבידואליות. לא באנו לארגן תנועת נוער חדשה, אולם אנו מנסים לרכז את הצעירים מסביב לדעיון הקיבוץ הצפון אפריקאי שגרעינו כבר נמצא בבית און. ואבן ראשוני החלוצים ממרוקו, ביניהם אלי מויאל, מצטרפים לקראת סוף 1945 לגרעין הצפון אפריקאי.

על פי בקשת מר קלמרו, נשיא הפדריציה הציונית, אנו מאמנים שני צעירים אימון אוטונומי בענייני הגנה.

בהרי האטלס אנו פוגשים את יהודי המערות. בצאתנו משיחה עם הרב עומד כל הכפר ומחבה לנו בכדי ללכת איתנו לירושלים. משק כנפי המשיח. אנו עבורם שליחי מלך המשיח והם מובנים ומזומנים ללכת איתנו לירושלים. פגישה מזועזעת ועם זאת הוכחה שניתן להגשים את הלום העליה ההמונית.

אחרי כחודש תזנו, יגאל לאלג'יריה ואני לתוניסיה, אולם עד שתזרתי בשלישית לצפון אפריקה נשארתי בקשר מבתבים עם כמה מצעירי קזבלנקה, וכעיקר עם סם אביטבול ואלי אוחיין.

העבודה בקרב התנועה

כאלג'יריה מחארגן סניף של צעירי ציון, מתחדשים המוסדות הציוניים ומוקמת הכשרה.

בתוניסיה אנו מקימים את הספרייה על שם בריל כצולסון בכדי שתשמש את חינוך הנוער בצפון אפריקה. רוב החוברות שאנו מוציאים לאור וכתבו או תרגמו וסדרו על ידי יגאל ועל ידי עוד במשך השליחות הראשונה.

ב-1940 הקימו אברהם פולונסקי (פול), המבונה "מוריס פר" ואשתו, והסופר קנוט ואשתו, את המחותרת היהודית בשם "הצבא היהודי". היה זה ארגון לוחם ציוני, מאורגן להפליא, שהקיף בסוף המלחמה מעל ל-2000 חברים, ועשה גדולות, הקים מקי, עסק במלחמה פעילה ובחבלה נגד האויב הנאצי והוישיסטי, הציל ילדים יהודיים רבים והעביר יהודים אל מעבר לגבול לספרד וכו'. פולונסקי שלח אדם ארצה בכדי להדיע על קיום המחותרת לאלהיו ונלומב. בעקבות פגישה זו נחתם ב-22.7.44 הסכם להכרה הדדית בין דובקין, מטעם הסוכנות היהודית, לבין דיקה ופרויקין, מטעם הצבא היהודי. תפקידו היה להגיע לפול.

במקביל הסתמנה תכנית אחרת. מראשית הופעת ההגנה היה שיתוף פעולה בין צרפת החופשית לבין ההגנה. במסגרת זו הבירה רוח קלינר-אליאכ, מה"מוסד", את יוסף בלנשרד, האחראי לשלוחה סודית ביותר של צבא "צרפת החופשית" (ה-DGER) רשת ביון בפיקודו של סוסטל) במזרח הקרוב. היא קדבה אותו והציעה לו לאפשר שליחות לצפון אפריקה ל"הוראת העברית", במדי היחידה שלו.

שתי התכניות מתמזגות. מוקמת משלחת של חמישה איש, יגאל כהן, בלב כסטל (או גבעת ברנר, היום נצר סרני), ייששכר בן דוד, אפרים בן חיים ואשתו ברטה. ההסכם אמר שנהיה במדי הצבא הצרפתי בצפון אפריקה ושתמורת עזרתם נספק להם ידיעות לפי דרישתם. על יגאל ועלי הוטלה המשימה לחפש דרך מצפון אפריקה לצרפת בכדי להגיע ל"צבא היהודי". ברגע האחרון, לפני צאתנו, קבלנו הודאה לא לעבוד לצרפת ללא הודאה מפורשת משאול.

יגאל וכלב יצאו ראשונים. לקהיר, הגיעו באופן בלתי לגאלי ומשם טסו לאלג'יר כסגן קולט (יגאל) וסגן משנה קסטל (כלב). היה ליכוב ושלושת האחרים הגיעו לקהיר רק ב-2.11.44. ארבעה ימים לאחר מכן רוצח לורד מוין בקהיר. כלנשרד נבנס לפניקה וסירב לכל מגע איתנו, ומאידך קיבלנו הודאה מיעקב צ'קוביץ (לאחר מכן יעקב צור, שגרירנו בצרפת), לחזור ארצה. סירבנו, ו"ירדנו למחתרת" תוך שנהנינו מאד מהפירמידות והמחיאונים. לבסוף החליט בלנשרד לשלוח רק אותי, כסגן אמיל פרול.

זמן קצר לאחר הגיעי לאלג'יר אנו מודיעים לשאול שמצאנו דרך לחידה לצרפת, אולם הוא אוסר עלינו לצאח לדרך ללא הסבמתו המפורשת. ממרקש אנו מודיעים לו פעם נוספת על אפשרות להגיע לצרפת אולם לא קיבלנו רשות. עד היום איני יודע את סיבת סידורו של שאול, אולם במבט לאחור נראה לי שהיו כמה סיבות. ראשית הבהיר לי פולונסקי לא מומן, שהוא בכלל לא ידע על התכנית ולו ידע יש להגיש שהיה מסדב מאחד ובאותה התקופה הכריזה ההגנה בארץ על ה"סיון" נגד האצ"ל והלחי (29.10.44). דבר שלא התקבל על דעתו ועל דעת חבריו. מאידך, שחרורה של צרפת שהחל ב-6.6.44 התקדם במהירות בזו שכשאנו נמצאים במרקש שאלתיאל כבר מגיע לינאליה לצרפת. אולם ייתכן והנימוק המכריע היה זה שמופיע במבתבים של שאלתיאל, מהם מתברר ששאול ושאלתיאל הגיעו לסקנה

"המפעל היהודי בארץ ישראל"; "חלוצי ורשה על המרד"; "בר בורובוב: מעמד ולאוב" (השתמשנו בתרגומו של שמעון מהלר, מבית אורן).
"ברל בצולסון": הערכת אישיותו, "במבחן", "לקראת הימים הבאים", ומאמרים אחרים.
"ברטלבסקי": עם עובד. זה הפרק "ערכים" שבספרו על תנועת העבודה הישראלית, להפכו למעין "לקסיקון של תנועת העבודה. "חומרת על התנועה הקבוצית".

הגנת הגטו בתוניס

מלחמת העולם השנייה מסתיימת. מדיעות אלינו ידועות בדבר הכנות לפוגרום ביהודי ההר (הגטו) שבתוניס. ללא שהות או מניסיון את חכרי ההגנה ויחד אתם הגונו תופשים את העמדות כגבולות הגטו לפי תבנית שהוכנה מראש למקרה כזה. מאידך, הגונו מודיעים לשלטונות הצרפתיים באמצעות פול גו, שעומד להתחולל פוגרום ושהפעם יהודים מוכנים ויגיבנו. הצרפתים מתערבים. הלילה עובר ללא תקריות ובבוקר חברי ההגנה חוזרים הביתה.

העליה הכלתית לגאליה

הגענו למסקנה שעליה כלתית מגאליה מצפון אפריקה דרך הים אינה אפשרית כתנאי מלחמה. החלטנו שצריך לנסות לרכוש אוניו משי שתשטט כאופון גייל בין תוניסיה, איטליה וטריפוליטנה, ועל ידי כך תכסה באופן חלקי את הוצאות הרכישה והוצאות שוטפות וגם תהיה מוכנה ללכת לגאליה. העליה עם נמר והבלחמה האניה תעמוד לרשות העליה מצפון אפריקה. לכצוע התכוונו הזו היה צורך בכיסוי, באיש כספים שיסכים להלוות לנו את הכסף הדרוש, בקונה שעל שמו תירשם האניה. בתכרת אוניות שתשים את האניה בקוויה ומומחה למשפט ימי. על כל הבעיות האלו הצלחנו להתגבר. מר זגה, ידיד מאלג'יר, שהיה מעוניין להעביר חלק מכספו לארץ, היה מוכן לתת לנו עד 5 מליון פונקים ב-300 פונק הלידה, מחיר שהיה מוריד את הוצאות רכישת האניה ככשליש. ה"קונה" הרשמי היה יורדנו הותיק גבריאול גביסון מתוניס; מר לסרי, יהודי תוניסאי בעל נתינות אנגלית, בעל חברת אוניות ונציג הקו הימי "פרינס לייך", הסכים ליעץ בקניית האניה ולהיות מפעילה, וידידנו הוותיק עורך דין בסיס, פרופסור לחוק ימי, מוכן היה להיות היועץ. כולם שיתפו פעולה אתנו ללא כל טובת הנאה. מר לסרי שקיבל על עצמו להפעיל את האניה אף ציין שלעתו "האניה תשלם את עצמה בעין יפה במסחר ואפילו רק לזמן קצר". נמצאה אניה מתאימה שריתה שייבת ליהודי ומר לסרי ביקש מאת המוסתה, קצין הימיה התוניסאית, לעשות אקספרטיזה (שמאות) בשבילנו. בעיקר רצה להתעניין "אם יש סופו הסוואה ואם יש אפשרות לשים מוטור".¹ לו היינו ושארים, אין לי ספק שהיינו רוכשים אניה והעליה הכלתית לגאליה מצפון אפריקה היתה מתחילה כבר אז. אולם זה מכבר נודענו מצד הצרפתים לחזור ארצה. בתוך היחידה הצרפתית שלנו היו חילוקי דעות. היתה גם אוניו שמויות ונוסף לכך היו גם "מיסיונר" וחלונות מצד יהודים מקומיים. אנו מצדנו

התחמקנו גם לאתר שקיבלנו צו מפורש לחזור ארצה, אולם בסוף החערב בענין גנרל קטרף בכבודו ובעצמו ונאלצנו לצאת את צפון אפריקה בטרם השלמנו את העיסקה. "לאחר שנאלצנו לחזור ארצה על פי דרישת יחידת הביון הצבאית הצרפתית.... קיבלנו פקודה משאול, עוד בהיותנו במצרים, לבטל את ההדאוח שניתנו כקשר לרכישת האניה ובכך לבטל את העיסקה ואת כל העניין".
כך תמה השליחות השנייה.

השליחות השלישית

כפי שסגירתה של אירופה "פתחה" את צפון אפריקה לשליחות ציונית חלוצית, כן גורמת כאילו "פתיחתה" של אירופה ב-1945 לחיסול (ומנו) לשליחות באפריקה הצפונית. לאחר חזרתנו ארצה ב-1945, לאחר נצחון כנות הברית ועד 1947, במשך קרוב לשנה וחצי, לא נשלח ולא נמצא אף שליח רשמי מטעם "המוסד" או הסוכנות בכל רחבי צפון אפריקה הצרפתית. "פתיחת אירופה" היתה כמו חלום. כל החרדה, כל האהבה, כל רגשי הקירבה וגם כל רגשי האשם שהצטברו במשך שנות המלחמה פרצו החוצה, וכל המאמצים היו מרוכזים בלעדית להצלת שארית הפליטה. ואכן, גם אותי באים לגייס לשליחות באירופה. אני מסרב. כרגיל ממשיכים ללחוץ עלי ועל "בית אורף".

כשחזרו ודרשו והעניין הגיע לאסיפה, הדעתי שאם ככל זאת יגייסו אותי, לא אצא לאירופה אלא לצפון אפריקה. הקיבוץ המאוחד לא ויתר וגויסתי לשליחות באירופה. לאחר גיוסי באתי למוכרות הקיבוץ והדעתי מפורשות שלא אצא לאירופה אלא לצפון אפריקה. לקיבוץ המאוחד היתה כבר תנועת נוער בתוניסיה וגדעתי צפון אפריקאי של כמה עשרות חבדים בבית השיטה, ואף על פי כן לא הבינו את חשיבותה של צפון אפריקה ועמדו על כך שאצא לאירופה. רק לאחר שהחזקתי ויתרו והסכימו שאצא לצפון אפריקה.

יצאתי לפריס. שם נפגשתי עם ברגוריון, טבנקין ומשה סנה ככדי לשכנע אותם כחשיבות יהדות צפון אפריקה לענין העליה. נפגשתי גם עם נתום שדמי שהיה אז "מפקד אירופה וצפון אפריקה" מטעם ההגנה. אולם שתי הפגישות החשובות ביותר היו לי עם שאול אביגור ועם אברהם פולונסקי, תלם הוא פול, מתוללה ומפקדה של "הצבא היהודי", המחזרת היהודית הצרפתית אליה צריך הייתי להצטרף בשליחותי השנייה.

שאול הכיר אותי עוד מבית הוריי בהולנד ובבלגיה. את דרכי בחיי הקבוץ התחלתי בקבוצת כנרת, כששדה ושאל היום המאמצים שלנו. פעמיים בערך גייס אותי לשליחות. ישבנו כחדר במלון ולאחר מכן התהלכנו כרחובות פאריס. בשיחה ארוכה אל תוך הלילה גייסתי לשכנעו בהכרח להתחיל מיד כהעלאת יהודי צפון אפריקה ולשלוח לשם שליחים. סיפורתי לו על הנוער הנפלא, על הפוטנציאל החלוצי הגדול ועל שורשיה של יהדות צפון אפריקה בכלל, ושל יהודי מרוקו בפרט. דיברתי על דבר והיפוכו: מחד גיסא טענתי שאין עתיד ליהודי צפון

1. דריח של אפרים פרידמן א.מ.פ.,
צ.א. צפון אפריקה.
2. קטור: נגל, כ-1944 שד
ב"מסע שלח דה גול" באלג'יר.
3. שרשים בסוחר. "אפרים בן חיים (פרידמן): ההעפלה מצפון אפריקה: שלוש האניות 1947".

אפריקה ואם לא נעלה אותם חתחטל, חלילה, יהדות זו על ידי ההתפתחות ההיסטורית, דהיינו עליית הלאומיות הערבית וניצחונה בעתיד הלא כל כך רחוק. מאידך ניסא הדגשתי שיש הוזה ליהדות זו ושעל אף המצב הבלבלי-סוציאלי הירוד שלהם, הרי לטוות קצר, עם גמר הטראומה של שלטון גרמניה (בתוניסיה) ושלטון וישי, ולאחר גמר המלחמה, מסתמנת החקדמות במעמדם ומצבם, ואין "הברח" אובייקטיבי לעלייתם המיידית. לכן עליה מאסיבית של יהודים מאפריקה הצפונית בשעה זו תוכיח לעולם שאין הציונות ענין של פליטי חרב ושואה בלבד, אלא עניין כלל עולמי יהודי, שאיפה טבעית, אורגאניקה לשיבת ציון.

שוחחנו גם על אפשרות העלאת יהודים מצפון אפריקה ארצה דרך צרפת. התנגדתי לכן בכל תקופה אחת על אף מצוקת הבריו שישבו וחיבו "בהבשרה" באלג'יריה. לא רציתי בהסתננות או בהתנבנות יחידים. כוונתי היתה לחולל מהפיכה ביהדות צפון אפריקה. מראשית בואי לתוניסיה ב-1943 חשבתי במונחים של חיסול גולת צפון אפריקה על ידי עלייתה לארץ. לבך חונכתי ולכן הבנתי את הקאדרים שהקמנו בשתי השליתויות הראשונות. רצינו להעלות את יהדות צפון אפריקה על מפת הציונות העולמית ועל מפת העליה, והייתי משוכנע שאם רוצים לפתח בשלב זה עליה (בלתי לנאלית) המונית בארצות אלו ולהפוך את זה לעובדה קיימת, הדרך היחידה היא לעשות זאת ישירות מחופי צפון אפריקה.

לבסוף יצאתי מהשיחה עם הבטוח מצד שאול שאם וכאשר יהיו לי 500 איש שמוכנים לעלות ממש, אודיע לו ותוא ישלח אותה. יצאתי בהרגשה שיש לי יד חופשית, דהיינו אור ירוק להתחיל בפעולה.

שאלו ותווסף שדמי שלחו אותי לפול. פול היה או מפקד צרפת וצפון אפריקה מטעם ההגנה. הוא מינה אותי למפקד ההגנה בצפון אפריקה, אישר לי תקציב צנוע למחנה הגנה בינארצי בצפון אפריקה שבו ישתתפו סבל אחת מ-3 הארצות, וסיפק לי סט של תעודות מזויפות בכדי לאפשר לי הסתובבות "חופשית" במרוקו ובתוניסיה.

לאלג'יר הגעתי ב-13.1.47 וסידרתי התחלתי לפעול בענייני הגנה והעפלה בשפעולתי ב"שליח הקרן הקיימת" משמשת לי לביטוי.

מחנה ההגנה

למחנה ההגנה הבינארצי בהבשרה בריונו באו שלושה חברים מתוניסיה - נדיה פרנקרבה מרנבים, חוניה אלעל ויצחק שקל, חברים ותיקים בהגנה, שני חברים מההבשרה באלג'יריה ויצאי תוניס וחברי הגנה אף הם, אשר סעדה וקלמנט סטיטרוק, אילן מאלג'יר, וסם אביטל ואלי אוזיון מסרוקו. במשך חודש ימים ישבנו במחנה ועברנו קשות. חבורה זו היוותה בידעין את הקאדר והנושא לכל מפעל ההגנה והעליה. עם תום המחנה גייסתי את נדיה לעבודה מרכזית באלג'יריה; סם אביטל מונה לאחדאי לענייני ההגנה וההעפלה במרוקו כשאלו סגנו וחונייה אלעל לאחדאי בתוניס, כשאת ענייני

ההעפלה שם מרכזו למעשה מוכירות "צעירי ציון".

האניה הראשונה - "יהודה הלוי"

באמצע פברואר כבר הדיעתי לשאול שבעוד חודשיים יהיו לנו 500 איש מוכנים לעליה.

בינתיים הגיעו שני שליחים מטעם "המוסד" - יאני אוטרוכסקי מנהלל ורפאל תסל מכברי.

מלבדתחילה בחרנו את אלג'יריה כמרכז משום שהיא היתה או באופן רשמי חלק אינטגרלי מצרפת. אמנם היה "ממשל בללי" אולם חוקי צרפת חלו על אלג'יריה, יהודיה היו אזרחים צרפתיים וכל זה נתן לנו אפשרויות עבודה יותר טובות.

התכנית היתה ניסוי אנשים, העברתם את הגבול המרוקאי-אלג'יראי והתוניסאי-אלג'יראי, והבאתם - ל"מחנה עליה". ב-29.3.47 פתחנו מחנה עליה תחת הכיסוי של מחנה "מרוג' ובריאות", ב-176 ק"מ מערבה מאלג'יר העיר, במדרון הררי, (על אדמה שחברנו מיהודי) שנקרא במשך הזמן מחנה טנס על שם העיר, 80 ק"מ מערבה מהמחנה...

נדיה ואני עברנו בכמה ערים באלג'יריה וראשוני העולים הגיעו אלינו מדרום אלג'יריה. סם אביטל הביא שיירה ראשונה של בארבעים ובמה עולים ממרוקו, אולם אחרי זמן קצר היהודים מתחילים לבוא בכוחות עצמם. השמועה התפשטה. הם נובכים את הגבול בעצמם וחיש מהר התמלא המחנה. כאן החלו צרות צרורות. על אף שהוא נתן לי אור ירוק, לא תיקצב שאול את עניין העליה מצפון אפריקה. יתר על כן, התברר שהגיוני אינו מוכן לתמוך בעליה זו. הגיוני נתן כסף רב לעלית פליטים ומאחר ויהודי צפון אפריקה אינם בגדר פליטים, החליט לא להשתתף בהוצאות. התכנית שלנו היתה בנוייה על החזקת היהודים שבוע, מקסימום שבועיים, במחנה עד בוא האניה. אולם התברר רק שאין כסף, אבל אין גם אניה. ללא עזרתם העצמה של אנשי הסקום לא היינו יכולים לעסוד בסביבה בעיות שנוצרו. האניה "יהודה הלוי" הגיעה לבסוף והספקנו להעלות אליה ב-410 איש בלילה שבין ה-10 ל-11 בסאי 1947, לאחר ששה שבועות שהות במחנה.

ההדים בארץ

ביום 31.5.47, אחרי גטיעה של 21 ימים, נכנסה "יהודה הלוי" לנמל חיפה, בשעה 10:00 בבוקר. ההעברה לאניית הגירוש בוצעה תוך שעות מספר ועוד באותו היום יצאו העולים לקפריסין.

לבואם של מעפילי צפון אפריקה הראשונים היה הד גדול בארץ. העתונות ציינה שבאים באניה "אנים" ניצולי מחנות השמדה באירופה ולא פליטי סיכיר כי אם אחינו בני עדות המזרח הושבים ב"שלווה" זה דורות בצל עמי האיסיאלם באפריקה הצפונית". הכותרות ציינו ש"גם מארצות אפריקה פורצת ההעפלה", "ידבר" כתב: "האניה הזאת באילו באה להעיד כי אך סלוף הוא להורות את שאלת היהודים עם שאלת יהודי אירופה בלבד...". "ציון הלא תשאלו לשלום אסיריך", אמר המשורר אשר שמו היה חקוק בדפנות האניה. והאסירים הם לא

באירופה בלבד. "הארץ" כתב: "האגודה... ושאה שמו של המפעיל הגדול והראשון מספרד, יהודה הלוי".

"יהודה הלוי" השיגה את מטרותיה: הכיחה לעולם היהודי, להסתדרות הצינית ולישוב בארץ שיהודי צפון אפריקה רוצים לעלות, הוכיחה לעולם שהצינות אינה רק נתלה של שארץ הפליטה שאין לה ברירה אחרת, עודדה את חברי הגרעין הצפון אפריקאי בארץ ואת התנועה בצפון אפריקה. השמועה הגיעה גם ליהודים ברחבי צפון אפריקה, גרמה להחלבהנות עצומה והגבירה בית" שאח את הרצון לעלייה.

האניה השנייה - "שיבת ציון"

בעת העלאת האנשים לאניה הראשונה קרתה חקלה. הגנדרמריה קיבלה בנראה מידע מפי ערביי הסביבה שמשוהו מזר מתרחש ושניה זרה משוטטת באזור. הם הופיעו ככביש מקומעלה, ועצרו מבניוח שלנו. נאלצנו להסתפק בהעלאת 400 איש ומעלה על האניה ואילו כ-200 וביניהם שני השליחים, יאנו ורפאל, נעצרו על ידי הצרפתים. זה כבר נוצר מגע עם הצרפתים ובאמצעות המרכז כפריס סודרה לנו פגישה עם מר פלבון, המוכיר הכללי של הממשל, האיש השוי בהידרכיה האלגיראית: לאחר שהתברר למר פלבון שאין מדובר בפעולה "אנליטית" כפי שהוא חשב, אלא להפוך בפעולה אנטי אנגלית, התרצה מחר מאד ונוצרו יחסים מצוינים כינינו ונקבע מגע קבוע ביני לבינו וביני לבין מר בונגרה, האחראי על הבטחון באלג'יריה, כשאני מופיע לצור מגעים אלה בכנוי מוסכם - מר כריסמון.

את "פליטי" המתנה הראשון ואת העולים הממשיכים לזרם - כ-600 נפש - הנונ מארשים הפעם במחנה בקי שנמסר לנו חיים אין כסף על ידי יהודי מקומי בשם פיטוסי, ובהכשרות הליימות, הלא הן רובינו, ריבה ולארבה. במקביל אנו מארגנים מעין עליית נוער ופוחתים מרכז בסדירי פוש מטעם ה-OPEJ⁴ עם כ-100 ילדים ואמהותיהם. הפעם התנאים במקצת יותר טובים, אולם גם הפעם, כנגוד לתקוותנו ולהבטחות שניתנו לנו, האניה השנייה סתמהמהת לבוא. ובאמצע העבודה אנו מקבלים הודעה על כך שבפריס הוחלט על הפסקת העלייה מצפון אפריקה. כמכתב אישי שאני שולח ב-22.6.47 לשאול אביגור בפריס אני כותב, בין היתר: "(10) שגיאיה היסטורית ופשע לא יבופר... יהדות זו מהווה בת ערובה לכל הצלחה יהודית בארץ... משהיגיע אליה בשורת העליה - קמו כפריס יהודים וכלל פינות הארץ, קמו יהודים בערים, בעיירות ובנאות המדבר, מהרי האטלס ועד האי, מהים ועד לב המזרח, ממש כמו וילכו... בשנים האחרונות התקשרתי ללב ובנפש לגולה זו, ליהדות ולנוער. אלה מקורות לא אכזב, דרוה חלוצית ויהודית בבירה. אם נוצה אין לא, צפון אפריקה ירשה את פולין במידה ואפשר בכלל לרשתה". אני מתחנן כמכתב שיבטל את תוע הגזירה וירשה לנו להמשיך בעבודה אפילו ללא כל תקציב. הגזירה מתבטלת.

האנגלים

לאחר שעניין "יהודה הלוי" התפרסם הן בעתונות האלגיראית והן בארץ ישראל לאחר תפישתה, החלה פעולה גנדית אנגלית. האנגלים עדיין הרגישו עצמם "כעלי בית" באלג'יריה. הוציאות שלהם פעלה בשני ביונים. בצינור הרשמי העבירו מחאות חריפות לשלטון הצרפתי ורדישה תקיפה למנוע כל פעולה דומה בעתיד. מאיד גיסא אימו ישירות עלינו. פתאום החלו מתהלכות שמועות בעיר שמחכוונים להרוג את יאנו ואוחי, והחלו מסתובבים מסביבנו בריונים ערבים, כוונת אימים אלה היתה בין היתר להרציע את היהודים המקומיים מלשתף פעולה איתנו. ברור היה לנו שחוסר תגובה מצידנו לא יהיה מובן ליהודים, שראו ב"תגנה" כח אדיר, יערעד את כטחונם ואת אימונתם, ויסבן את פעילותנו.

בלית ברירה החלטנו, יאנו ואנוכי, שאין דרך אלא להשיב להם באותו מטבע. ראשית, דאגנו מצידנו שתתהלכנה שמועות בעיר שמי שמוסה לפגוע בנו דמו בראשו. יתר על כן, באחד הימים צלצלתי ישירות לנוציגות האנגלית ובקשתי את הממונה. במתכוון דברתי איתו בצרפחית. הצנתי את עצמי כמי שמייצג את "ההגנה" והודעתי לו מפורשות שאם לא יפרו מאתנו חיכך ומיד, לא ירוו נחת ומדע להשיב להם כגמולם. האיש בצד השוי של קו הטלפון החל להתחמק ולגמגם. הודעתי לו שזו אזהרתנו האחרונה. האנגלים לא שיערו שיש להם עסק עם שני אנשים בלבד. לפי היקף פעולתנו - ארגון היהודים העולים ממרוקו, מתוניסיה ומאלג'יריה, גניבח הגבולות, התזקת המחנות, הבאת אניה, העלאת האנשים וכו' - היה ברור להם שמדובר כאן במשלחת גדולה מארץ ישראל, שרק שניים מראשיה מוכרים ואילו כל האחרים כמחחרת. האיום שלנו פעל, הכרוונים ועלמו כלא היו, וכמו כן ההתלחשויות. המחאות הרשמיות מצד האנגלים נתקבלו על ידי הממשל וטופלו "בהתאם" בצורה דיפלומטית על ידי ידידנו פלבון.

יומיים לפני שהאניה השניה עמדה להגיע נקראתי כמפחיע לברינגר, האחראי לבטחון באלג'יריה. קודם כל סיפר לי שזה עתה נפרד ממשלחת יהודית, מוככי העדה, שבאה להתלונן עלינו וכקשה שיפסיק את פעולתנו. הרגשתי כמה הוא בו להם והתמלאתי בושח על אחי בני ישראל, פרנסי הקהילה. לאחר מכן שאל אותי פתאום: "האם אתם "עובדים" בימים הקרובים?" הסתתי אם לענות לו. אמנם ידעתי שהוא יריד, אולם מכאן ועד לגלות פרטי העבודה המרחק רב. עם זאת היה לי כרוך שהוא אינו שואל סתם כך בעלמא, ולא היתה לי ברירה. אמרתי לו: "כן, מחרתיים". "איפה תעגון האניה?" כשראה שאני מהסס, אמר לי: "תראה, האנגלים חדיעו לנו שאניה מתקרבת לחופינו. לא אוכל לעזור לך אקטיבית, אבל אם תגלה לי את כל הפרטים אעזור לכם ככל האפשר". גיליתי לו שחיציאה תהיה מהחוף כגיוטויל, 16 ק"מ מערכה מאלג'יר העיר.

הוא לחץ על כפתור, הקיר העצום התרומם ונתגלתה מפה ענקית של אלג'יריה, מפח מט"ל. בקש שאראה לו באיזה צירים אנו תושבים להסיע את

OEUVRE DE = OPEJ 4
PROTECTION DES ENFANTS JUIFS
האגודה להגנה על ילדים יהודיים.
אחת הזרועות האורחיות של
"הצבא היהודי".
5. ראה הערה 3. הכל עובר בסדר
אולם חוסי הזמן מכריח אותנו גם
הפעם להשאיר את המאחרים בחוף.
"שיבת ציון" מפליגה ללא כעיות
ומגיעה ב-28.7.47 לגמל חיפה עם
יותר מ-400 איש על סיפונה.

העולים. הסברתי לו שאנו נסע בשלושה צירים מהמחנות השונים. בקש לדעת פרטים מדוייקים בקשר לדרך ולשעת היציאה. לאחר שעניתי אמו לי: "כאמור, לא אוכל לעזר לכם אקטיבית. אבל אדאג לכך שבאופן שעות ובאותן דרכים לא יהיה באותו לילה אף שוטר, ג'נדרם או איש צבא". ואכן הכבישים היו חופשיים ונקיים ממשטרה. גוי מקומי ידדו של אחד מבני שבט איזור שרקי מעמיד את בית החרושת שלו על יד מפרץ 19 ק"מ מערבה מאלג'יד לרשותנו. האניה מגיעה בסדר. האנשים שכבו בשקט על שפת הים. פתאום הופיעה לעיניהם הספינה. וכאן קרה במעט אסון. נשים שבימי חייהן לא ראו ים הרימו את התינוקות על זרועותיהן וביד השניה את הילדים, ורצו אל תוך הים. אין ספק שהיו טובעים. וכאן עמדנו, כלב ואני, צעקנו להם לחזור ובלית ברירה התחלנו להרביץ בכל מי שרץ אל תוך הגלים. זה היה מחזה מחרד אבל על ידי כך הצלנו את האנשים ממוות בטוח.

האניה השלישית

גם הפעם נשארנו עם כמה מאות עולים כשיהודים ממשיכים לבוא. לאניה השלישית חיכינו הפעם קרוב ל-4 חודשים! לאחר מספר שבועות המצב נעשה ממש לבלתי נשוא. בעל הבית היהודי של חוות ההכשרה דורש את צאתם המדינית תוך 48 שעות של "היהודים של" מחוותיו ולא - יקרא לג'נדרמריה. הוא אינו מוותר על אימוני אלא לאחר שאני מתפרץ לדירתו ומאיים עליו, בנוכחות אשתו, שאהרוג אותו אם אמנם יבצע את מזימתו.

מאידך הלחצים ה"רשמיים" הולכים ומתרכבים.

בספטמבר 1947 מתפרסמת החוקה החדשה של אלג'יריה. לקראת הבחירות באוקטובר הלחץ גובר. הנציב העליון שטיינר CHATAIGNEAU, יחיד ערבים ידוע, דורש את נירושם המיידי של היהודים "הזרים", מרוקאים ותוניסאים, והחזרתם בכח לארצותיהם.

היתה לי שיחה נוקבת עם מר פלבון. אמרתי לו שלאנשים האלה אין לאן לחזור. הם עזבו בתים ועסקים שנתפסו בינתיים על ידי הערבים במקום. החזרתם פירושה פוגרום. אמרתי לו שהיהודים לא יסכימו בשום פנים ואופן לחזור, ושאיני לא אתעסק בזה. אמרתי לו "אם צרפת מוכנה להסתכן בפוגרום, ויכולה לעמוד בזה מבחינה מוסרית, אז תבצע אתה את הפקודה הזו, אבל רם היהודים יפול על ראשכם".

פלבון וברינגר מוצאים דרך לדחות את רוע הגזירה ואולם מדי שבוע פלבון קורא לי ולוחץ עלי ורוצה לדעת מתי סוף סוף תגיע האניה.

חלק מהעולים נמצאים כתוככי אלג'יר, ברחוב "המהפכה" באלם וממש ברחוב. חלק אחר בתוך אולמות ועד הקהילה. אנו מקבלים אולטימטום נוסף מהרכ הראשי לאלג'יריה אינובט. בשיחה אתו אני מודיע לו שאם לא יכטל מיידית את דרישתו, אני מסתלק מאחריותי ומשאיר אותה פנים אל פנים עם "היהודים שלי". זה כמובן מרגיע אותו מיידית.

אנו חסרי כל. לא נשאר לנו ולו גרוש. פורצת מחלה

והרופאים מסרבים להזריק לחולים בגלל מצב הבריאות בו נמצאים העולים.

יתר על כן עונת הגשמים מתחילה והמחנות הופכים לשדות בוץ. המצב ודא: ילדים מתים בעקבות מחלות ותת תזונה. בפנינו, השליחים, עמדה בעיה מצפונית: האם יש לנו במצב כזה רשות מוסרית להמשיך. ביאושו אספנו את ראשי המשפחות. הסברנו להם את המצב, מסרנו להם גלויות שאיננו יודעים מתי תבוא האניה ואמרנו להם שאנו מוסרים את הבחירה לידיהם: להשאר או לחזור הביתה. הבטחנו להם שלא נעסע על אלה שיחליטו לחזור הביתה ולא נראה בכך בגידה. איש מהם לא זו! ולהיפך, הפעם הם מעודדים אותנו ודורשים מאתנו להמשיך!

סוף סוף, ב-6.11.47, אחרי 16 שבועות (!) מגיעה האניה החלוצית. אחרי שכולם יצאו לדרך לשפת הים אני מתבונן מצדי לצאת לחוף והנה ברגע האחרון אני מקבל טלפון מפלבון המבקש ממני לבוא אליו באופן דחוף ביותר. כשאני מגיע לארמון הוא מספר לי שהקונסול האנגלי ביקר אצלו ומסר לו שאניה "ציונית" מתקרבת לחופי אלג'יריה ודרש ממנו בכל לשון של רדישה לעצור את האניה ואת העולים. פלבון שואל אותי אם ניתן לדחות את הפעולה. "מאוחר מדי" אני עונה לו "כל העולים בדרך למקום ההפלגה ואין לי גם שום אפשרות של קשר עם האניה". הפעם הוא אינו יודע את מקום ההפלגה וגם אינו שואל. הוא מביע את צערנו אבל מסביר לי שהפעם אין לו ברירה אלא לפעול.

עם זאת הוא מאחל לי הצלחה. על פי בקשתי אנו מסכמים שבמידה והעולים יינצרו אני אשתדל לטלפן לו והוא מצדו יפעל למען העברת אנשינו מהמקום כך שעם שחר לא יימצא איש על שפת הים על מנת למנוע כל קטטה עם ערביי המקום. אני יוצא ממנו ופונה למקום ההפלגה, תוך החלטה לא לספר לאף אחד את ה"חדשה". בסופו של דבר, לו האניה היתה נבטת למפרץ מצד מערב, כפי שסוכס מראש, היינו מצליחים להוציא גם את האניה הזו בשלום. אולם לצערנו האניה נבטת משום מה ממזרח ונתפסת על ידי המגדלור של קק קקסין. האוניה המיסתורית והמשונה הזו מושכת תשומת לב והג'נדרמריה נדרשת לפעול. האוניה מגיעה והעבורה מתחילה מיידית. תוך זמן קצר מופיעה הדג'נדרמריה. אני מבקש את ידינו לזרוק, שבט השדקים, שבט הסבאונים ומר יוהנתן (כולם באו להשתתף בעבודה!) ל"התעסק" עם הג'נדרמים בכדי שנוכל להמשיך ולהעלות אנשים על האוניה. כמה רגעים לאחר מכן הג'נדרמים מצווים עלינו להפסיק ובשזה לא מפסיק, הם מותחים באש. מאות, בנייהם נשים וילדים, שוכבים לאור החוף. בלית ברירה, בכדי למנוע אסון, מחליטים להפסיק. השליח הרוביץ מקבל פקודה לעלות לאוניה ולהצטרף ל-44 העולים שהצליחו להעלות. ניתנת פקודה לאניה להסתלק והיא מצליחה לברוח. כל העולים וכל ידידנו נעצרים. אני סדה, עוצר מכונית משא, מגיע באמצע הלילה לאלג'יר וטלפן לפלבון מטעם מר "בן סימון" ומסר לו ד"ח. הוא מצידו ממלא אחר ההסכם אתי וכשאני חוזר עם שחר למקום ההפלגה,

כל העולים כבר עמוסים על האוטובוסים ומובלים לבית ועד הקהילה. כשהשמש עולה לא נמצא איש על החוף.

"החלוקי" יצאה עם 44 העולים שלנו, ובהתקרבה לחופי קורסיקה המנוע שוכק חיים. לאחר התפוכות וצרוח רבות מופיעה ב-23.11.47 אניה "הפורצים" והעולים שלנו, השליח והרופא המלווה מועברים אליה. זו אניה קטנה עם 122 עולים מאירופה. ב-14.12.47 אניה הפורצים מצליחה להתחמק מהאנגלים ומורידה את העולים בחוף הארץ. צחוק הגורל: 44 עולי "האניה שלא הצליחה" הגם העולים היחידים מצפון אפריקה המצליחים להגיע לאחר 16 שבועות במחנה וחמשה שבועות בלבד, ישד לתופי ארץ ישראל!

המעבר לשיטה החדשה

לאחר שהעולים נעצרו "גילתה" העתונות המקומית את בל העניין, דבר שגרם בעיות רציניות הן לצרפתים והן לנו. בפדים מגיעים להסכם. מר ספנין מהיאס (HIAS) ונב' הלן בן-אטר מהג'ננט מגיעים לאלג'יר בכדי לארגן את העברת העולים בצורה רשמית מאלג'יר לצרפת.

ללא קשר עם הצלחת האניה השלישית, העלית את המחשבה לשנות כיוון, עוד טרם באה של האניה השלישית הצעתי לשאול להביא את האנשים לאלג'יר. כמו קודם, ולהעבירם למרסיי. תצי שנה עברה מאז ההפלה הראשונה, ועליית יהודי צפון אפריקה היתה לעוכרה, הן לגבי יהדות צפון אפריקה והן לגבי המוסדות שלנו. ידעתי שצריך להמשיך להיאבק על תנאים ועל כסף ועל שליחתם ועל הבנה, אבל שוכ לא חששתי שעליית יהודי צפון אפריקה תרד מן הפרק, ולכן לא ראיתי חשיבות עליונה בכך שהאניות תצאנה מתופי אפריקה הצפונית דווקא. בהתאם לכך ניגשנו לארגון העברת שארית העולים לצרפת ולתבונן המשך ההעפלה כדרכים חדשות.

שנת 1948

כפרים וכמוסיי אנו מסכמים את התכנית החדשה. לאחר מכן, יעקב כרוז ואנוכי יוצאים למסע ארוך ויסודי במרוקו, בכדי לבקר את רוב הקהילות, למנות אחראים מקומיים וככדי למצא, כיחד עם ידידנו המקומיים, דרכים אלטרנטיביות למעבר ממרוקו ומתוניסיה.

נוסף לדרך הישנה נושנה מאוגדה למרנייה אשר באלג'יריה, נקבעים לפחות 4 מעברים נוספים. ראה מפה מצורפת.

- א. אוגדה סעידה פורט סי (אלג'יריה) נדרומה מרנייה אלג'יר או אורן.
  - ב. אוגדה מרנופרי סעידה לעבור את הואד (OUED) קיס (אלג'יריה) מרנייה אלג'יר או אורן.
  - ג. אוגדה ברגוט אל אישה (אלג'יריה) בדר סידר כל-אכס אלג'יר או אורן.
  - ד. קזבלנקה פז או מקנט מידלטאר פוד-כוינדיק קולמ'בשר (אלג'יריה) אלג'יר או אורן.
- אנו עוברים את תוניסיה לאותם צרכים. בפברואר 1948 אני נקרא על ידי נתום שדמי לפריס והוא ממנה אותי לאחראי על ה"גיוס", דהיינו גיוס צעירים להגנה בארץ למלחמת העצמאות.

הגנה

בסוף 1947 נעשה רה-ארגון. אני כולי עסוק בעליה. התואר "מפקד ההגנה בצפון אפריקה" מחטל. מעתה ואילך ישנו מפקד לכל אחד משלושת תאוצות והוא אחראי ישירות בפני פול כפריז. המפקדים הם: סם אביטכול במרוקו וסגנו אלי אוזיון, פול סבאון עד אמצע 1948 באלג'יריה, ואחדיו בן-ציון קשדן, שליח מאיי ותונניה אלעל בתוניסיה. נעשית עבודה חשובה, כפי שמוכיח מיפקד שנעשה במחצית השנייה של 1948.

ארץ	ס'יפים	מספר חברי הגנה
אלג'יריה	4	200
תוניסיה	6	250
מרוקו (כולל טנג'ר)	6	200
סה"כ	26	650

הגיוס

אחרי 29.11.47 כרוז לנוסם שתהיה מלתמה ושיש להתכונן אליה. ההגנה באירופה ספסיקה למעשה בל פעילות מקומית ובפברואר 1948 מתחיל גיוס של יהודים ושל לא יהודים לשורות ההגנה (ואחר כך צה"ל) בארץ ישראל לקראת המלחמה.

פעולה זו נעשית בשני מישורים:

- א. מח"ל = מתנדכי חוף לארץ. הכוונה כמיוחד לארצות המערביות ולממחמים צכאיים.
- ב. נח"ל = גיוס חוף לארץ. כאן מדובר בעיקר בעולים מתגדבים ובעולים מגויסיים, אנשי "שדית

HEBREW SHELTERING = HIAS) .6
-AND IMMIGRANT AID SOCIETY
אגדת עזרה עברית למחסה
ולהגירה.

צפון אפריקה במאמץ המלחמתי. באופן כללי ניתן לאמר שהיו בסוף 1948 תחילת 1949 ב־19000 חיילים "זרים". בארכיון צה"ל מצאתי דוחים ומספרים שונים לגבי תאריכים שונים ועל ידי אנשים ומשרדים שונים. העניין עוד מסתבך משום שמספר חיילים יוצאי אלג'יריה נמנו עם המוח"ל בהיותם נתינים צרפתיים. עם זאת ניתן לסכם שהיו בין 2100

ל־2500 חיילים צפון אפריקאיים ששרתו במלחמת העצמאות, כשלדעתי הפרטית המספר 2500 יותר קרוב למציאות. בשפת המספרים ניתן לאמר שחיילי צפון אפריקה מהווים ב־12 מכלל הנוח"ל. השתתפות בני צפון אפריקה במלחמת העצמאות גבוהה במיוחד אם לוקחים בחשבון את מספרי העליה הרשמיים של הסוכנות היהודית.

משרחים בצבא	עולי אירופה	משרחים בצבא	משרחים בצבא
2100-2500	76554	17000	6821
37-31%		בערך 22%	

הקמת רשת שידור באמצעות רדיו בצפון אפריקה - תבנית "זבו"

במסגרת ההגנה (המגן) בצפון אפריקה הוחלט להקים רשת רדיו, רשת סודיעינית ורשת לדיסאיפורמציה.

רשת הרדיו היתה צריכה להתפרש על רוב עריה של צפון אפריקה בכלל ושל אלג'יריה בפרט, ערים בהן אוכלוסייה יהודית. המטרה היתה להדיע על כל התפתחות שלילית בקרב הערבים "למרכז" בצרפת. שם שני אירועים עומדים הכן להעברת כח לצפון אפריקה להדתעה או ל"פעולה" במקרה הצורך.

הרשת לסודיעין ולדיסאיפורמציה היתה אמורה להחזיר סוכנים משלנו לחוגים ערביים ואחרים, לצרכים שונים כגון שאיבת מידע על הנעשה במתנה הערכי והחדרת מידע לא נכון בקדבם.

פעולה זו היתה צריכה להתבצע בשותפות עם הצרפתים.

העניין תוכנן עוד לקראת סוף 1947 אולם קם למעשה רק באמצע 1948. לראש המבצע מונה חבר "הצבא היהודי" ארתוד (אלתר וזולון) אפשטיין ומכאן, וזולון כנוי התכנית "זבר". למבצע גויסו אשתו מלכה REINE (רומן) אפשטיין ואיש מקצוע (רדיו) פרננד יונתן, כמו כן מישל אדלר, אמרוט טלים, מהנדס חשמל וקלמנט ששון מטולח (ארבעתם כארץ).

נעשית פעולה אינטנסיבית בשטח הרדיו ופעולה מכינה בשטחים האחרים. מוקם מקלט־משדר סרטי בפריס ומקלט־משדר בטנג'יר בעל עוצמה עבור מרוקו. באלג'יריה מגייסים כ־40 איש ב־40 ערים שונות המוכנים לקבל לביתם את המשרדים־מקלטים הבנויים על ידי פרננד יונתן בעזרת מהנדס צרפתי, איש הרשות.

כשהתכנית לובשת עור וגידים ועומרים לחלק את המשרדים למקומות היא מתבטלת ברגע האחרון בגלל ההתנגדות של השלטון המרכזי באלג'יריה.

המגן הדתי

ההגנה בצפון אפריקה היתה ארגון כללי שכלל עקרונית כל יהודי שהכיר בצורך להגן על תיי יהודים ולהשתתף בהגנה זו. בהגנה היו חלוצים שעלו והיו כאלה שעלו לאחר שנים והיו כאלה שנסארו כגולה. בבו כן היו לא דתיים, מסורתיים, ודתיים כמסגרת

ההגנה

עם הקמת תנועות נוער שונות והקמת מפלגות שונות בצפון אפריקה מתגבשת דרישת החברים הדתיים למסגרת נפרדת. גם בארץ קמה פלוגה דתית במסגרת הפלמ"ח. ייתכן שדוגמה זו השפיעה, ייתכן שקבעה כאן ההכרה שרוב רובה של יהדות צפון אפריקה היא מסורתית דתית ורק מיעוט קטן אינו שומר מצוות. אולם אין גם ספק שבמתנות ההגנה בצפון אפריקה בהם נפגשו דתיים ולא דתיים היתהו בעיות במיוחד בשטח הכשרות והשבת. כך שניתן לומר שהן מבחינה אידיאולוגית פוליטית והן מבחינת הבעיות שבשטח, הן מלכתחילה והן כדיעבד מאחר רוב המועמדים הם שומרי מצוות. צמחה הדישה למגן דתי בשלושת ארצות צפון אפריקה. נושא הדגל של דרישה זו היה הרכ קפל, חבר התיק ב"צבא היהודי" בצרפת. הוא הגיע לסכום עקדוני חיובי עם אברהם פולונסקי, מפקד ההגנה בצרפת ובצפון אפריקה.

באוגוסט 1948 יוצאת משלחת של 7 איש מטעם פולונסקי לביקורת, לימוד הבעיות והוצאת מסקנות, לשלושת הארצות. בראש המשלחת עומד עלי ברמן, שליח ארצישראלי, חבר פלמ"ח, חבר המחלקה הדתית (פלוגה ה'). במסגרת שליחות זו הוטל עליו, על חיים שרקי, ועל עדי סטנ⁶ לנייס כ־20 איש לקורס מפקדי כיתות שמתקיים במחנה "ביריה" שבצרפת.

חיש מהר מתברר שבאלג'יריה אין מקום ל"מגן דתי". בתוניסיה היתה התנגדות נמרצת הן מטעם המפקד המקומי והן מטעם ועדת הבטחון בראשותו של עוד הדין פול גו. גם במרוקו היתה התנגדות. התכנית היא שהמגן הדתי יקום כ"אליצור", אגודה ספורטיבית ואילו בראשית 1949 יתחיל את פעולתו כמגן דתי. הכוונה היתה כנראה שתהיה אגודה אתת ובתוכה המגן הדתי האוטונומי שיהיה כפוף למפקד הכללי. לאחר ומן קצר מטבד שיש למעשה שני ארגונים, אחד כללי והשני דתי, כל אחד עם מפקד, מטה, מדריכים, חניכים ומתנות. כל אחד עם חקציכ נפרד, כשה"מאתד" הינו מסגרת ההגנה והמפקד העליון - אברהם פולונסקי.

יש לציין שבמשך שנת 1949 נחלש המגן הכללי ואילו המגן הדתי מתפתח על חשבון. אולם החל

7. עד סוף 1948 עלו כ־10000 איש מצפון אפריקה. 3000 מהם יצאו את צפון אפריקה בדצמבר 1948 וטרם הגיעו ארצה ולכן המספר 6821, דאה ע'.

מ-1949 ואיל הולכת ונחלשת הפעולה ההגנתית בבבל. הבעיה המרכזי היא שלמעשה אין יותר "ארגון הנהגה" ואברהם פולונסקי נשאר "מפקד ברשות עצמו" לאחר חזרתו ארצה של נחום שדמי ובהוראה מפורשת שלו. בארץ הפכה ההגנה ל"צבא ההגנה לישראל" שאין לה שלוחות כחוץ לארץ. נוצרים קונפליקטים בין הצינונות הרשמית של מדינת ישראל - השגרירות בפריס לבין פולונסקי וארגונו. מכלי להכנס לפריס, ניתן לצייץ שפעילותה של ההגנה בצפון אפריקה הולכת ודועכת.

המחלקה ליהודי המזרח התיכון

בסוכנות מוקמת מחלקה ליהודי המזרח התיכון בראשותו של זרובבל. תזרתי ארצה ובאמצע 1949 מגייסים אותי למחלקה זו. אנו מארגנים סמינר שליחים גדול הכולל עשרות אנשים, שיוצאים לשליחות החל מאפגניסטן ותימן ועד לצפון אפריקה.

חיש מהר מתברר לי שאין למעשה מי שעוסק בענייני הנהגה הממשלה על שלוחותיה השונות לא עוסקת בכך, וצה"ל דואי לא. אני מברר עם המוסד לעליה ב' ומתברר שגם הם לא דואגים לזה. היריעה מהשטח, מצפון אפריקה, מדאיגות למעשה כל הפעילות ההגנתית דעכה. אי לכך אני מציע ל"מחלקה ליהודי המזרח התיכון" לקבל על עצמה את הדאגה ואת האחריות לענייני ההגנה בצפון אפריקה. ההצעה מתקבלת. בספים בג'הויט ששרתו צרכים אלה נשארו ללא שמוש ועל פי הצעתו של יאאל אלון מעבירה גברת בן עטר את הקבומים האלה לרשות מישה רביד (רבינוביץ) חסד קבוץ גליל ים, הפועל מטעם המחלקה בצרפת.

שיטות הפעולה משתנות מעבשיו. העבודה נעשית באמצעות שליחי תנועות הנוער, המקיימים כחות או חוליות במסגרת התנועה. עם זאת יש גם שליתים מרכזיים כגון משה ארנון-חבכו ז"ל מרכזים שמרכז את כל ענייני ההגנה בתוניסיה ובמחוז קונסטנטיין שבאלג'יריה, מקיים מחנות אימונים ומתחדש את רשת ההגנה בסניפים השונים.

עם סנידת המחלקה של זרובבל בשנים 1951-1952, תמה גם הפעולה הזו. למעשה אין ארגון הנהגה ואין פעילות הנגתית עד לחידושה ב-1955 על ידי "המוסד" שבראשו עומד איסר הראל.

ההעפלה

מתחדש מרס 1948 מתחדש זרם העולים. אנו עוסקים באינטנסיביות בזיוף תעודות, ברכיסי זיהוי ודרכונים. המוסד אירגן במרסיי מעבדת "יוף", אם לא באת חרושת לזיופים. כמה בחורים מקיימים נשליחים לשם בכדי ללמד את המלאכה. אנו אוספים כל פיסח נייר רשמית שניתן להשיג, כרכיסי זהות, דרכונים עם זיוות וכר' ושולחים אותם למזכז במרסיי. הניירות המזוייפים חוזרים אלינו בכמויות רציניות, דבר הפותר לנו את בעיית המעבד בבבולות. הכעיה השניה היא המעבר מאלג'יריה למרסיי. בכדי להשתלט על הזרם פתחנו בסיס נוסף באוקן. הגענו להסכם עם חברת הספנות ומאיך עם מנהל חברת

טיסה באלג'יריה. הלה, מא אדה? קלולל בדימוס, הינו יהודי טוב הנותן לנו מספר קבוע של מקומות באוירונים שלו במחיר מיוזמלי. אנשינו יוצאים לצרפת כ"עובדים עונתיים".

הפוגרום באוג'דה ובג'רדה

אם כי המעבר ממרוקו לאלג'יריה מתבצע בנקודות שונות, הרי אוג'דה ממשיכה להיות "דרך המלך" וצומח המעברים. זמן קצר אחרי הכרות הסולטן מוחמד החמישי, בה הוא מזדהה לחלוטין עם "האחים הערבים" הפולשים למדינת ישראל בברי להשמידה, מתחולל פוגרום במימדים רציניים באוג'דה. בשבעה ביוני 1948, ארבעה יהודים וגוי אחד, שניסה לעזור ליהודים, נטבחים, חנויות ובתי היהודים נבזזו. בערב יוצאים מארני הפוגרום לעיירה נ'ודה, 46 ק"מ מאוג'דה ורצחים 36 יהודים, ביניהם רב הקהילה, משה כהן, המת על קידוש השם. החל מסוף מאי הודיעה הקהילה היהודית באוג'דה, בראשותו של מר עובדיה, לשלטונות הצרפתיים שיש תסיסה נגד היהודים בעיר. אף על פי כן "באופן מקרי" "המפקח האזרחי", הרשות העליונה בכל האזור, יוצא את העיר בששה לתחדש, לגיון חזרים עזב את העיר ל"אימונים", במשך הפוגרום אין התערבות ממשית מצד השלטונות, והציאה מהעיר אינה נסגרת.

אולם מי שחשב שעל ידי פוגרום יעצור את העליה טעה טעות מוחלטת. "וכאשר יענו אותו בן ירבה וכן יפרוץ". ולמחרת הפוגרום העליה מתעצמת.

בעקבות התעצמות העליה סוגרים השלטונות הצרפתיים את מרוקו המזרחית בפני כניסת יהודים. בדרכים וברכבת בין פז לעיר טוה, ב-250 ק"מ מאוג'דה ומהגבול, נעצר כל יהודי ומוחזר באופן אוטומטי, אם אינו יכול להוכיח שהוא תושב מזרח מרוקו.

אנו מועיקים את המרכז בפריס ששולח לנו את האב בוליה (BOULIER), אחד מחסידי אומוח העולם. במשך קרוב לשבוע ימים אני עושה לו "טיול מודרך" במרוקו. האישי מדעווע. בתורו לפריס מתארגנת מסיבת עתונאים איתו והשלטונות הצרפתיים נאלצים לכטל את הפעילות השרירותית הזאת.

זרם העולים נמשך ומתגבר. כדצמבר 1948 כ-3000 עולים יוצאים את צפון אפריקה ויעקב ברח, השליח שלנו, מודיע שיבולנו בקלות לשלח 4000 איש, לולא הוגבלנו על ידי המוסד במרסיי בגלל העובדה שהמחנות במרסיי היו מלאים עד אפס מקום.

פירושו של רבר שניתן היה, אפילו בתנאים של בלתי לגאליות, לשלח ב-50.000 יהודים מדי שנה. בקצב זה ניתן היה לחסל את גולת צפון אפריקה ולהעלותה תוך כ-5 שנים. אולם זהו כבד סיפור אחר.

כסיבומו של דבר עלו במשך השנים 1947-1948 יותר מ-10000 יהודים מצפון אפריקה הצרפתית.

8. היום מרופ' י. סטנ. נשיא "כל ישראל חברים" בצרפת ובעולם.

קווים אופייניים ויחודיים של ההעפלה בצפון אפריקה

א. ההעפלה מצפון אפריקה היתה עד סוף 1948 התחלת 1949 עליה המונית ללא סלקציה.

ב. להעפלה מצפון אפריקה עד סוף 1949 שני שלבים:

- "בריתה" מתוניסיה ומרוקו לאלג'יריה. משם באניות בלתי לגאליות לארץ ישראל.

- "ברחה" ממרוקו ותוניסיה לאלג'יריה, משם באניות ובאוויונים למרסיי ומשם לארץ ישראל.

ג. חוסר תקציב: מלבתחילה לא תוקצבה ההעפלה מצפון אפריקה. התקצוב נעשה בדיעבד, תמיד כאיחור ובסכומים קטנים בהרבה מהמקובל במחנות מרסיי ואיטליה.

גורם נוסף לחקציק הזעום - סירוב הג'וינט במשך רוב הזמן לסייע להעפלה מאחד יהודי צפון אפריקה לא סווגו על ידו כ"פליטים".

ד. המצב במחנות: חוסר התקציב, אי השתתפות הג'וינט בתקציב ושיטת ההלוואות גרמו לכך שהמחנות שלנו היו פרימיטיביים, ללא סידורים מינימליים, סניטריים ואחרים ושלט בהם רעב מתמיד. יום הכלכלה היה 40 פראנק ליום, ובתקופה הכי טובה, כשהיתה עזרה מינימלית מצד הג'וינט, הגענו ל־60 פראנק ליום - סכומים שלא איפשרו קיום אלא בקושי. נראה לי שהמחנות שלנו היו גרועים בהרבה וקשים בהרבה מהמחנות של המוסד באירופה.

ה. מדיניות המוסדות לגבי בעיות ההעפלה מצפון אפריקה: לאורך כל השנים עמדנו בויכוח עם המוסדות בקשר לפעולה ולהעפלה מצפון אפריקה. הויכוח היה על מידת החשיבות של צפון אפריקה כמקור של עליה ולאחר מכן על הקדימות ועל הבכורה בתוך אירופה פנימה, ובין אירופה וצפון אפריקה. כאירופה היה ויכוח על "בכורת" העלייה בין "שארית הפליטה" שבאזור הביבוש האנגלי אמריקאי לבין יהודי "מסך הברזל". היתה הרגשה שמסך הברזל הרוסי עלול לרדת על חלק ממזרח אירופה, ובעקבות הרגשה זו הוערר הויכוח אם צריך להקדים ולהעלות את יושבי המחנות, או שמא יש להעדיף את היהודים בשטת הרוסי בטרם ירד עליהם מסך הברזל. מחוסר יכולת לעמוד בשחי משימות באותו זמן, הוחלט לשים את הדגש על העלאת יהודי רומניה ופולניה. היה זה ויכוח קשה, נוקב, ועם זאת לגיטימי, שהיה גם עקרוני אידיאולוגי וגם מעשי בטחוני, ובכל מקרה גורלי. בויכוח זה משתבץ גם הויכוח על ההעפלה מצפון אפריקה. וכאן התנגשו בעיית הבכורה והקדימויות. יהודי אירופה היו אחרי השואה. שארית הפליטה, יהודי המחנות ויהודי "מסך הברזל", יתכן ש"קדמו" מבחינה אובייקטיבית כיהודי צפון אפריקה, שאחרי הכל לא היו אחרי שואה וגם לא לפני שואה קרובה.

אנחנו, השליחים מצפון אפריקה, שהתאהבנו ביהדות הזאת, טענו כנגד ההזנחה שהזנחה יהדות זו כמשך עשרה בשנים מצד המוסדות הציוניים. היינו בהרגשת האשמה והאמנו ב"אימה הצפויה לגולה,

לכל ארץ בגולה". חשנו בעליית הלאומנות הערבית, ראינו בעיני רוחנו את יהודי צפון אפריקה בבני ערובה לכל הצלחה ולכן נאבקנו בקיצוניות על זכותם של יהודי צפון אפריקה לעלות. כאמור, הויכוח הזה השתבץ גם בויכוח על הבכורה בתוך אירופה. אולם לאמיתו של דבר הויכוח בינינו השליחים לבין שולחנינו, בין תנועת הנוער החלוצית בצפון אפריקה ולאחר מכן בין המוני היהודים בצפון אפריקה לבין המוסדות בארץ, קדם לויכוח באירופה ונמשך גם לאחר שבעיית עליית יהודי אירופה כבר מצאה את פתרונה המלא. היו כאן החושות קיפות הרגשת אשמה מצד רוב השליחים. איחורנו לכוא לצפון אפריקה (השליחות לאירופה קדמה לשליחות בצפון אפריקה כ־20 שנה), בקושי שכענו את "המוסד" להתחיל בהעפלה, תמיד קופחנו במספר השליחים ובתקציב, מדי פעם התחדש האיומ להפסיק את ההעפלה, ופעם אחת - כפי שנאמר לעיל - אף הוחלט על הפסקה. וגם באשר בוטלה הגזירה הרגשו שצפון אפריקה היא האחרונה כתור.

אנחנו האמנו בפוטנציאל העצום הטמון ביהדות צפון אפריקה, האמנו באפשרות של עליה המונית ונאבקנו על "יצירת צפון אפריקה הצרפתית", כלומר היסטוריה של הגולה הזו על ידי עלייתה לארץ ישראל.

ו. יחס האוכלוסיה המקומית והשלטונות הצרפתיים להעפלה:

האוכלוסיה הערבית על מינהגיה התנגדו לכל עליה מתוך יחסי סולידריות עם מאבק ערבי ארץ ישראל. השלטונות הצרפתיים בתוניסיה ובמרוקו התנגדו לעלייה אם מתוך אנטישמייות פשוטה, אם מתוך פחד - כנה או מדומה - מפני תגובת האוכלוסיה הערבית המקומית. היו גם שיקולים פוליטיים הנובעים מעקרון ה"הפרד ומשול" בין היהודים לערבים ומעקרון "האיזון הצחוק" בין דרישות הערבים לדרישות היהודים. עובדות אלו נוסף להץ האנגלי (שהיה מופגל גם באירופה) הפכו את עניין "הברחה" לקשה יותר ואת המעבר בבולות למסוכן יותר. רק באלג'יריה מצאנו אחוץ קשבת, אהדה ועזרה אצל חלק מן הממסד הצרפתי ובמיוחד מצד מזכיר הממשלה מר פלבון והאחראי לבטחון מר ברינגארד.

ז. חלקם של אנשי המקום:

מיעוט השליחים לאורך כל התקופה ומיעוט הבספים שעמדו לרשות הפעולה נרמזו ליהודים מיוחדים שנוקמו בינינו השליחים לבין אנשי המקום, צעירים במבוגרים. לארגון המעפילים במרוקו ול"בריהח" שם היו אחראים סם אביטבול (אבוטבול), אלי אוחיין וחבריהם. את ה"בריהח" מתוניסיה אירגנה למעשה הנהגת תנועת צעירי ציון דרו. בניגוד המעפילים באלג'יריה, בקבלת המעפילים ממרוקו ותוניסיה והעברתם למחנות, בכל סכך הבעיות של העבודה במחנות, ושל העבודה עם המעפילים עסקו ו. נדיה פרנקר כהן וחבריה, אילן חג'ג, משה עמר, הנרי סבאון, אילן כרנס, שושנה ומאיר עידן, רפאל ואלעזר טויעו ודביב אתרים. אך לא רק צעירים עזרו לנו אלא גם מבוגרים. יהודים טוכים שנתגייסו לעניין, מי בסתר ומי בגלוי, מי במידע ומי שידע, מי בעצה ומי בפועל. האיש

סס אביטל

שהדליק את נחלת אהבת ציון וכיסופי הגאולה הלוחשים בקרב יהודים אלה, והפכה אותה ללהבת העליה ההמונית הפורצת, שהביאה כמשך הזמן לחיסולה של גלות אפריקה הצפונית - "ליציאת צפון אפריקה".

הקציר

המשלחת הראשונה מטעם המוסד לעליה ב' ההגנה והסוכנות: 1943-1944

השליחים:

יגאל בהן ז"ל מקבוצת בית-אורן.
אפרים בן-חיים-פרידמן מקבוצת בית-אורן (היום גבעת תיים מאוחד).
נפחלי ברגירוא מקיבוץ שדה אליהו, היום ירושלים, גאלץ אחרי זמן קצר לחזור לטריפולי.
הקמה וארון מתדש של המוסדות הציוניים:
הפדרציה הציונית, הקרן הקיימת, קרן היסוד, ויצו ובר.

אוקטובר 1943: הקמת ארגון ההגנה בתוניסיה על ידי "צעירי ציון".

סוף 1943 - תחילת 1944: הקמת ההכשרה הראשונה בתוניסיה.

29.6.1944: הקמת הגרעין הצפון אפריקאי הראשון בקבוצת בית-אורן על ידי רחל צרפת-רכהן, אברהם צרפתי ויצחק אברהמי.

המשלחת השנייה 1944-1945

השליחים:

יגאל בהן ז"ל - LIEUTENANT COLLET בביון צבא צרפת התופשית.
אפרים בן-חיים-פרידמן - LIEUTENANT FERVAL בביון צבא צרפת התופשית.
כלב כסטל - SOUS LIEUTENANT CASTEL בביון צבא צרפת החופשית.

דצמבר 1944:

יגאל בהן - באלג'יריה.
אפרים בן-חיים - באי גרבה.

ינואר-פברואר 1945:

סמיור מדריכים ראשון במרוקו במשך תודש.
המדריכים: יגאל בהן ואפרים בן-חיים.
משתתפים: כמה עשרות בחורים מתנועת הגוער קרל וטר, קבוצת בן-יהודה וקבוצת טרומפלדור, ביניהם: סס אביטל (אכזיטבול) אלי אוחיון, דניאל לוי, אלי מויאל, מאיר בן-יאיר ז"ל, ניניו ועוד.
הקמת ועד פעולה ציוני במרוקו בראשותו של פול קלמרו - הדרכת 2 בחורים בעוניי הגנה.

המרכזי בתוניסיה, אדם שפעל ממש יום ויום ושעה שעה, היה ד"ר ברטוס, שעור רבות על ידי קשריו המסועפים הן עם גודמי חוץ, כגון משטרה ופקידות, והן עם יהודים. בכל מקום ומקום היה גם מר גבריאל בניון. אנשים שהגישו את עזרתם בצורות שונות היו עריד אלברט בסיס, עריד פול גו, ד"ר נקף, ד"ר לומכרוז, גב' בוקארה, אושי הפדרציה הציונית. כמרוקו עמדו לצידו מר פול קלמרו, יריד הפדרציה הציונית המרוקאית, רפאל בואורף, ד"ר לוי, עריד קגן, מר שולמן, אלפונסו סבת, דויאל לו ועוד...

ואילו באלג'יריה עמדו לצידו מספר אנשים מבוכדים ופחות מכובדים, שעבדו במסירות נפש גדולה. לולא האדווים שרקי, יהונתן, סבאון וואנה, שהעמידו לרשותנו הלואאות גדולות ואף תרומות, פשוט לא היינו מחזיקים מעמד ולא היינו יכולים לפעול. אולם להפתעתי הגדלה לא הסתפקו "בורגנים" אלה בנתינת כסף, אלא דרשו את שיתופם בעבודה הממשית; וכל משפחת שרקי, בולל גיסו גיק לורוס, מר יהונתן, אבא סבאון ובנו בכורו פול סבאון (שכיהן לאחר מכן במשך 1948 כמפקד ההגנה באלג'יריה) השתתפו בעבודה הממשית. לא אוכל למנות את כל אלה שעבדו איתנו אלא את המרכזיים שבהם, וביניהם מר ש' אלגרבלי, מר מסגיש ומר סמאגיה, ומספר אנשים אחרים מארגון "השמונה בנובמבר".
לולא צעירים ומבוגרים אלה ולולא האמון המוחלט ושיתוף הפעולה ההדוק בינם לבין השליחים, וויתן אף לומר יחסי הקירבה המיוחדים בינינו, לא היינו יכולים לארגן את המפעל האדיר הזה של ההעפלה מצפון אפריקה.

ח. העפלת יהודי צפון אפריקה מתזוללת סרוגולוגית לאחר השואה. אולם לא בעקבות השואה ולא בקשר איתה, ובכך השוני הגדול בין עליה זו לבין עליית יהודי אירופה.

ט. ייחודה של העליה הזו: לא היתה זו עליית מצוקה, אם כי היתה מצוקה. ולא היתה זו עליית "ציונית", אם כי היתה ציונית ותנועה ציונית בצפון אפריקה. היתה זו שיבה הביתה, שיבת ציון. היה בעליה זו מרכיב רציוני, משיתי. לא בכדי קראנו לאוניה הראשונה על שם המעפיל הראשון בהיסטוריה היהודית, גדול אוהבי ארץ ישראל, יהודה הלוי. ולא במקרה כונתה האניה השנייה "שיבת ציון". שמות באלה לא תמצאו ברשימה הארוכה של אניות ההעפלה שיצאו בעשרות מתופי אירופה והסיבה היא שאנחנו, השליחים בצפון אפריקה, חיינו בתחושה שונה ובעולם שונה. נוסף לאנטישמיות, נוסף למצוקה ונוסף לציונות, חשנו בעור משהו, במימד של משיחות. יהודים אלה תורנו ואמרו יום יום את תפילת גדול הרציונאליסטים בתולדות ישראל, הרמב"ם: "אני מאמין באמונה שלמה בביאת המשיח, ואף-על-פי שיתמהמה עם כל זאת אחכה לו בכל יום שיבוא". דורות על דורות תיבו, והנה באו שלוחיו של המשיח והביאו את בשורת ירושלים הנגאלת והנבנית ואת בשורת המרינה היהודית העצמאית, וקראו להמון בית ישראל לשוב הביתה. וההמונים קמו והעפילו. השליחות הארצישראלית זכתה להיות הגפרור

9. איש "הצבא היהודי".

שמעון סביר (סוירס)
 נולד בקובלוקה בשנת 1929, סיים
 ישיבת "אם הבנים".
 החל את פעילותו הציונית בקהל
 מיד ומאוחר יותר קיבל ועמד כראש
 תנועת ביה"ד, ונעץ במרוקו על
 ארגון פעילות ציונית ועליה בלתי
 ליטאלית. שוחרר כעבד ומלט עם
 30 צעירות וצעירים שהיו דרושים
 לחקירה משטרתית.
 הבריחה הייתה כאמצעות אמבולנס
 אמריקאי שנרכש ממגיש עושות.
 הדרך הייתה עד לאלג'יריה. התנדד לכו
 אנולית ולבש מדי היל אמריקאי.
 כך התאפשר המעבר מבבל
 מרוקא אלג'יריה ללא בעיה וללא
 ביקורת.
 כיום במשטרת ישראל נתפקד
 ראש היחידה הארצית למשעים
 המורים. בשנת 1972-1975 יצא
 כשליחות מטעם הסוכנות היהודית
 ועמד בראש צוות השליחים
 שהביאו עולים ארצה כולל ריטה
 וטיפל בעולים מצפון אמריקה.
 בקובלוקה ידועה משפחת סוירס
 לכל הנער והקהילה של התקופה
 ההיא בעיקר לאלפים שבאו בערכי
 שבת להתפלל בבית כנסת "דני
 אליהו" שנהל על ידי אחיו של
 שמעון.

במחצית הראשונה של 1945:

הקמת מנגנון לעליה ב' ולקניית אניה. בוטלה
 בפקודת שאול אבינוור בגלל החזרת השליחים הנ"ל
 על ידי הצרפתים.

סוף 1945: עליית כמה עשרות הלוצים מתוניסיה,
 מרוקו ואלג'יריה והצטרפותם לגרעין הצפון
 אפריקאי שעובר מבית אורן לבית השיטה.

השליחות השלישית:

שלהי 1946 - שלהי 1948

שלהי 1946: אפרים בן חיים-פרידמן מתמנה למפקד
 ההגנה בצפון אפריקה על ידי נחום שדמי, מפקד
 ההגנה באירופה, ועל ידי אברהם פולונסקי (פול),
 מפקד ההגנה בצרפת.

17.2.1947-13.3.1947: מחנה ההגנה הבינארצי
 הראשון באלג'יריה.

המדריך: אפרים בן חיים
המשתתפים:

חנניה אלעל מתוניס - מתמנה מפקד ההגנה
 בתוניסיה עם תום המתנה.

נדיה פרנקו - כחן מתוניס

יצחק שקל מתוניס

סם אביטל (אבוטבול) - מתמנה מפקד מרוקו

לענייני עלייה במרוקו עם תום המתנה

אלי אוחיון מתמנה סגן מפקד מרוקו עם תום המתנה

אילן הדס (חגי) מאלג'יריה

קלמנט סיטרוק מההכשרה ברווינו (אלג'יריה)

אשר סעדה מההכשרה ברווינו

29.3.1947: הקמת מחנה העליה ב"FRANCIS

GARNIER (אלג'יריה)

האתראים למתנה: רפאל חמל ז"ל מכברי, נדיה

פונקר כהן.

11.5.1947: יציאת האניה הראשונה מחופי צפון

אפריקה - "יהודה הלוי"

השליחים: יאנו אבידב ז"ל מנהלל

רפאל חמל ז"ל מכברי

אפרים בן חיים מבית אורן - (היום - גבעת חיים

מאוחד)

16.7.1947: יציאת האניה השנייה - "שיבת ציון"

השליחים: יאנו אבידב ז"ל

בלב כסטל; מגבעת ברגו - נצר סרני

ברטה בן-חיים-פרידמן; מביח אורן

אפרים בן-חיים-פרידמן; מבית אורן - (היום גבעת

חיים מאוחד)

16.11.1947: יציאת האניה השלישית - "החלוץ".

עולי צפון אפריקה מועברים לאניה "הפורצים" בלב

ים.

השליחים: יעקב כרוח

הורוביץ

ברטה בן-חיים - מבית אורן

אפרים בן-חיים מבית אורן - גבעת חיים מאוחד

9-10.1947: מחנה ההגנה ב"SATHONAY (צרפת)

משתתפים: 16 חברים ממרוקו, 7 חברים מתוניסיה,

5 חברים מאלג'יריה.

1951-1947: עם סיום הקורס מתמנה סם אביטל

מפקד מרוקו ואלי אוחיון סגנו.

- ועדת בטחון ארצית (במרוקו) - קלמזו, בנאסרף,

פולווד וסבג.

דצמבר 1947 - מאי 1948: פול סבאון מפקד ההגנה

באלג'יריה. לזרוס, שדקי, יהונתן, וסבאון ועדת

הבטחון.

פברואר 1948: אפרים בן-חיים מתמנה אחראי לגיוס

(לצה"ל) בצפון אפריקה ע"י נחום שדמי. (כ-2500

איש מצפון אפריקה נלחמים בשורות צה"ל

במלחמת העצמאות).

מאי 1948 עד אמצע 1949: בן-ציון כשדן מקדמה

(היום כברי) מפקד ההגנה באלג'יריה.

אפרים בן-חיים חבר ועדת הבטחון של אלג'יריה.

7-8.6.1948: פוגרום ב"OUJDA ו"DJERADA במרוקו,

בגבול עם אלג'יריה נרצחו 40 יהודים ושני

אירופאים.

מחצית שנייה של 1948: מייפקד ההגנה בצפון אפריקה

אלג'יריה	14 סניפים	200 חברים, כולל חברי ועדת הבטחון
תוניסיה	6 סניפים	250 חברים, כולל חברי ועדת הבטחון
מרוקו	5 סניפים	140 חברים, כולל חברי ועדת הבטחון
טנג'ר	1 סניף	60 חברים, כולל חברי ועדת הבטחון
	26 סניפים	650 חברים, כולל חברי ועדת הבטחון

המחצית השנייה של 1949 עד למחצית השנייה

של 1951: מחלקת יהודי המזרח התיכון (מחלקת
 זרובבל) בסוכנות היהודית אחראית למעשה לענייני
 ההגנה בצפון אפריקה. השליח המרכזי לענייני הגנה
 הינו משה ארנון (חכבו) ז"ל מרגבים.

העליה בשנים 1947-1948: מעל ל-10.000 איש.

השיא כדצמבר 1948 - 3000 עולים (כשלפי הד"ר

של יעקב כרוח ניתן היה לשלח בקלות 4000 איש
 לחודש)

מבצע זבז: במסגרת ההגנה 1948-1949: הקמת רשם
 רדיו באמצעות מכשיר משדר קולט, במיוחד בפריס,
 טנג'ר ועשרות עדים באלג'יריה.

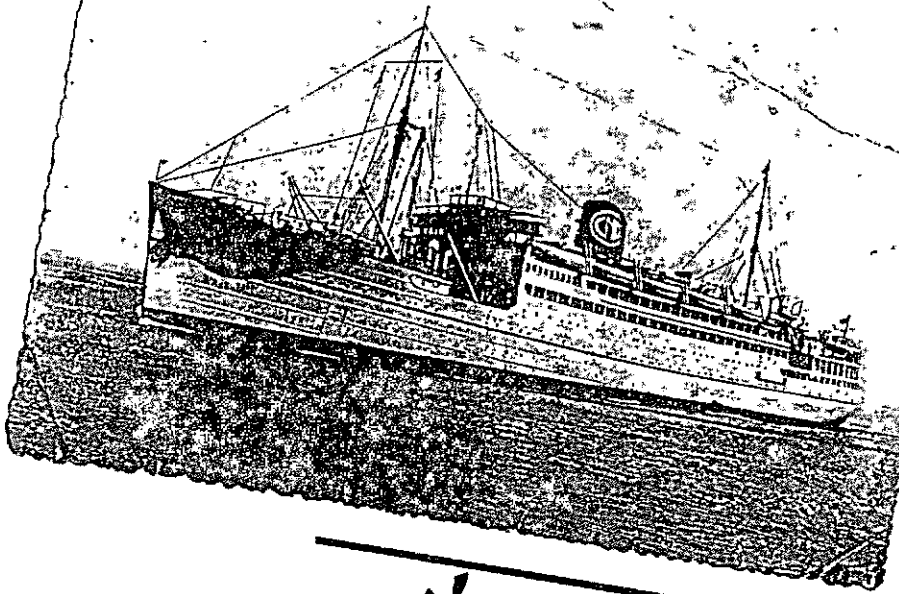
יעקב חסן, רוכב על סוס צלמים,
כשלפניו עומד ברוך דוכרבוני, שהיה
מנהל מחלקת העליה בסוכנות.

המגן הדתי: מסוף 1948: בתוניסיה ובמרוקו בפקודו של עלי ברמן, שליח ישראלי. המגן הדתי תוכנן בחלק ממסגרת ההגנה הכללית בכל ארץ וארץ. למעשה היתה אוטונומית לחלוטין והיתה תלויה רק במרכז ההגנה בפריס, אכרהם פולנסקי. הקימו את תנועת אליצור לספורט ולהתעמלות.

ייחודה של התקופה:

1. ראשית הקשר בין מוסדות הישוב והציונות עם צפון אפריקה לאתר מלחמת העולם השנייה.
2. תקופה טרום מדינה. דווקא עם קום המדינה פוסקת מעורבותה הישירה בענייני הגנה.

ארגון פעילי

יום

המחתרת,

העיון

העפלה

הראשון

ואסירי ציון

זולי

בצפון אפריקה

1987